

Az igazi Hari Seldon. Simon János: Egy játékos elme ésszerűsége. Harsányi János élete és munkássága III. CEPoliti Kiadó, Budapest. 2020. 292 o.

Koudela Pál

Egy hatalmas munka fontos lépéseként jelent meg 2020 utolsó napjaiban Simon János *Egy játékos elme ésszerűsége. Harsányi János élete és munkássága III.* című 292 oldalas monográfiája a CEPoliti Kiadó gondozásában, mely lényegében a Nobel-díjas közgazdász és matematikus narratív élettörténetét dolgozza fel, s közöl ahhoz kapcsolódó forrásokat. Lényegében, hiszen ennél sokkal többről van szó.

A nagyszabású munka több értelmezési síkon is megközelíthető, sőt megközelítendő. Ezek egyike az az évek óta zajló kutatómunka, mely a magyar származású amerikai tudós életét és munkásságát nem zárványként, hanem a tudomány, politika és gyakorlati tevékenységek szövevényes rendszerének részeként értelmezi. Noha ez minden nagy hatású teljesítményre igaz, Harsányi tevékenysége oly nagy mértékben termékenyítette meg az elmúlt hatvan év filozófiai, közgazdaságtani, nemzetbiztonsági, biztonságpolitikai, evolúciobiológiai, matematikai, szociológiai és még ki tudja, hány tudományterület kutatásait és gyakorlatát, hogy annak pusztá áttekintése is összehangolt csoportmunkát követel. Simon János ebben is vezető szerepet játszik, létrehozta a Harsányi János Tudásközpontot, melynek tizenöt kutatója évek óta foglalkozik Harsányi János legkülönbözőbb területekre kiterjedő tevékenységével.

A jelen írásban ismertetett opus tehát értelmezhető és értelmezendő ebben a kontextusban is: egyúttal annak a sorozatnak harmadik kötete, mely a korszakalkotó tudós munkásságát és életét részleteiben bemutató tanulmánykötettel indult, s melyet 2021 februárjában követett az életművet egységesen bemutató második kötet. Az ilyen fajta repetíció többszörös célú: egyszerre mutatja többféle módon az élettörténetet, annak művelődéstörténeti, politikai és szaktudományos beágyazottságát, ad eltérő értelmezési és narratív keretet az eseményeknek, s nem utolsósorban teremti meg mindezzel az életeseményeknek a történelem folyására gyakorolt hatása megértéséhez szükséges szemléleti keretet. A munka tehát nem csupán tudomány- vagy kultúrtörténeti értéket rejt, hanem a társadalmi folyamatoknak, sőt magának a történelem folyásának mikroszintű megértéséhez is hozzásegít. Kétféle sík jelenik meg tehát, egy teleologikus történet és a hierarchikus viszonyok leírása, ahol alapvető követelmény ugyan a személytelenségből fakadó érvényesség, ugyanakkor az egyedi epizódokon keresztül bemutatott történelmi valóság ábrázolása egyszerre

törekszik kontextusmentes általánosításra és a személyi történések kontextuális beágyazására, így teremt önálló történeti valóságot.¹

Harsányi János élete tehát nem öncélúan bemutatott eseménylánc, hiszen minden élet története egyben más életek szövevényének része.² Sőt, Harsányi élete általános példázat. „Először 1944-ben üldözték őt a náci németek, akik elől a jezsuiták pincéiben kellett bujkálnia, majd 1950-ben üldözték őt a rákosista kommunisták, akik börtöne elől Ausztriába kellett menekülnie.” Élettörténete példázat és példamutatás, az integráció/identitásörzés téziszfüzete: magyarnak maradni és amerikaivá válni egyszerre, becsületesnek maradni a hidegháború legmélyén, elfogulatlanul pozitív értékrendet hirdetni a RAND munkatársaként.

A könyv szerkezetét és tartalmát tekintve is vegyes: első része a (13–78. o.) magát az életívet mutatja be, a családi háttértől a világhírig, a végén (79–84. o.) egy rövid kronológiával kiegészítve. Ezt követi mintegy ötven oldalon (87–132. o.) két filozófiai munkája, köztük első doktori disszertációja is, „amit filozófiából írt 1947-ben, s amely 70 évig kéziratban porosodott egy pincében. Akkoriban csak egy rövid kivonatos rész jelent meg belőle az Athenaeum folyóiratban 1948-ban.” A disszertációt Cseh-Szombathy Lászlónak írt levelei követik (135–202. o.), majd egy igen részletes annotált bibliográfia következik, melyben munkáit kronologikus sorrendben haladva ismerteti a szerző (205–268. o.). A könyv záró akkordja dokumentumok és fotók vegyes gyűjteménye (269–278. o.), szülőkről, magáról Harsányiról, emléktáblájáról, sírokról, fontos eseményekről és személyekről.

Harsányi élete jóval születése előtt kezdődik, valamikor a 18. század végén, mikor zsidó őseiről az első adatok megjelennek a forrásokban. Családjának sorsa iskolapéldája lehetne a kárpátaljai, felvidéki vagy éppen cseh területekről Budapest felé konvergáló vándorlásnak, a földvásárlástól és városi letelepedéstől eltiltott kereskedő-hitelező-tőkefelhalmozó tevékenységeknek, s végezetül a 19. század második felében-végében a mind Ezekről való megszabadulásnak s a polgárosodás megtestesítésének. Birtok, iskola, kereszténység, magyar név, értelmiségi munka és nagyvárosi életmód váltotta a korábbi, éppen csak a nemesi cím hiányzik, talán ez is tudatos döntés volt, talán eddig nem jutott a család, ez nem derül ki.

Sokat tudunk meg Hajdúdorogról, ahonnét János apja származott, a tér, a város jelentős történeti-fejlődési momentum, az értékek meghatározzák a teret, és fordítva, a tér formálja azokat s rajta az embert, a nyelvet, a viselkedést, ízlést és gondolkodást. A terület olyan formáció, ami a

¹ Bruner, Jerome (1990): *Acts of meaning*. Harvard University Press, Cambridge, MA.

² MacIntyre, Alasdair (1999): *Az erény nyomában. Erkölcselméleti tanulmány*. Osiris, Budapest. 292.

társadalmi szereplők gyakorlatára is utal.³ A család végül mégiscsak Pesten kötött ki, patikusok lettek, Harsányi János maga is ott dolgozott a harmincas, majd a negyvenes évek végén, s meglehet, hogy tényleg ezen a pályán maradt volna a Nobel-díjas tudós, aki élete vége felé egy interjúban azt mondta, hogy ha ő Magyarországon marad, akkor legfeljebb csak egy vidéki patikus lehetett volna.

A tudós élete a 20. század közepén ugyancsak jellegzetes fordulatokat vesz: külföldi és hazai tanulmányai, a zsidósága miatti üldöztetés, bujkálás, majd a kommunisták elől való végső szökés Magyarországról, mindez nem egyszerű hányattatás. Sokkal inkább „játék az élettel”, annak megismerése, hogy az élet sohasem teljesen kiszámítható, vagy másképpen, hogy a kiszámíthatatlansággal is lehet, kell valamit kezdeni. Simon János le is vonja a következtetést: későbbi matematikai munkássága, a hiányos információkra épülő játékelméleti-következtetési modell gyökere itt (is) keresendő. Ekkor az élettörténet szerepe immár nemzetbiztonsági jelentőségre tett szert. Az üldöztetés, gazdasági válság és háborúk okozta bizonytalanság mellett meghatározó volt a konstruktív szellemi légkör is, Kőnig Dénestől Neumann Jánosig olyan intellektuális környezet vette körül a Fasori Evangélikus Gimnázium egykori hallgatóját, melynek következtében nem meglepő későbbi irányultsága sem.

A könyv az élettörténetet olyan kontextusba helyezi, mely túlmutat a korrajzon, s a személyiségfejlődés mintázatává válik. Harsányi témaválasztása a családi indíttatású gyógyszerésztől a közgazdaságon át, némi teológiai kitéréssel a filozófiáig és szociológiáig, majd a matematikáig terjed. A kor és a személyek elvitathatatlan hatása szépen kirajzolódik a könyvben; csak egyet emelnék ki, Szalai Sándor nevét – talán éppen az készlet erre, hogy annyira szembeötlő kettejük sorsában a menekülés és maradás közti ellentétes választás okozta különbség. Abban azonban nem értünk teljesen egyet, hogy Szalai teljesen elvesztette volna tudományos kapacitását. Persze nehéz megítélni, hiszen nem tudhatjuk, mi történt volna vele, ha ő is elmenekül 1950-ben, de az 1966-os UNESCO időmérleg-kutatás megszervezése és levezénylése,⁴ a módszer modern tudományos alapokra helyezése méltatlanul alábecsült teljesítmény.

Harsányit 1951 elején már Ausztráliában találjuk. A könyv narratív síkja ettől kezdve a közgazdaságról, a tudósról és a játékelmélettel megismerkedő leendő Nobel-díjasról szól. Érdekes lenne ugyanakkor a társadalmi kontextust is tovább vinni. Mégiscsak egyetemre jár, gyárban is dolgozik, bevándorló egy idegen világban, ahol ismeretségeket köt, házassága is itt köttetik, s karrierjét közvetlenül meghatározó ismeretségeket is itt

³ Lepetit, Bernard (1995): Építész, földrajz, történelem. *Aetas*, 10 (4) 142–158.; 149.

⁴ Szalai, Alexander (1966): Trends in Comparative Time-budget Research. *American Behavioral Scientist*, 9 (9): 3–8.

szerez először. A magyar kivándorlók ekkorra már jelentős szerepet játszanak, közösségük is formálódik Ausztráliában. A helyi munkás- és értelmiségi társadalomnak is megvannak azon sajátosságai, amikre a Harsányi házaspárnak reagálnia kellett. Kicsit általánosabban az ausztráliai magyar diaszpóráról vagy általában a bevándorlók integrációjáról is jó lenne olvasni, hogy közelebb érezzük magunkat hozzájuk, hogy általánosabb képet kapjunk, hogy többféle viszonyítási pontunk is legyen. Az egymást követő életesemények is felépítenek egy történeti struktúrát, de a feltételrendszerek, amik kivándorlása előtt életét meghatározták, legalább annyira fontosak odakinn is.

Ausztrália 1950-ben csatlakozik a Colombo-tervhez, a bevándorlás diákokra is kiterjedő integrációs intézményét hívja ezzel életre, az első ázsiai csoport (akiket egyáltalán beengednek az országba) is így érkezett. Ekkortól kezd a kontinens-ország fokozatosan enyhíteni korábbi kirekesztő bevándorláspolitikáján, noha a teljes átalakulás a hetvenes évek közepéig tart, s társadalmi konfliktusai ma sem szűntek meg.⁵ A századfordulótól élnek magyar munkás- és értelmiségi közösségek is Ausztráliában. Az ő élettörténeteikről színes beszámolók és összefoglalók születtek.⁶ Auszt-

⁵ Damousi, Joy (2013): "We are Human Beings, and have a Past": The "Adjustment" of Migrants and the Australian Assimilation Policies of the 1950s. *Australian Journal of Politics and History*, 59 (4): 501–516. <https://doi.org/10.1111/ajph.12029>.

⁶ Józsa-Demian, Erika (2001): „Hungarians”. In James Jupp (ed.): *The Australian People. An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origins*, Revised edition, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 421–425.; Kunz, Egon F. (1969): *Blood And Gold*. F.W. Cheshire, Melbourne, Victoria; Kunz, Egon F. (1985): *The Hungarians in Australia*. Australasian Educa Press, Blackburn, Victoria; Kunz, Egon F. (1988): „Hungarians”. In: James Jupp (ed.): *The Australian People. An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origins*. Angus and Robertson, North Ryde, NSW, 536–541.; Ürményházi, Attila (2010): *Hungarian Presence in Tasmania*. National Library of Australia, Ref: LD10/201319 & Bib ID 4936363; Ürményházi, Attila (2010): *Synopsis Biography Of Twenty Preeminent Hungarian Australians*. National Library of Australia Ref: LD10/205022 & Bib ID 4975071; Ürményházi, Attila (2011): *Medley of 10 remarkable Hungarian migrant stories*. National Library of Australia Ref: LD11/220317 & Bib. ID 5197377; és ami könnyen elérhető: Domaniczky Endre (2016): A melbourne-i magyar diaszpóra történetének vázlatja. *Külügyi Szemle*, 15(2): 93–108.; Domaniczky Endre (2020): Trianon menekültjei Ausztráliában és Új-Zélandon. http://mf.gov.hu/wp-content/uploads/2020/04/Trianon-menek%C3%BCItjei_DE200403.docx.pdf (letöltés dátuma: 2021. 01. 24.); Kunz, Egon F. (1975): *The Intruders: refugee doctors in Australia*. Australian National University Press, Canberra. <https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/114807/2/b1227222x.pdf> (letöltés dátuma: 2021. 01. 24.); Kunz, Egon (1997): *Magyarok Ausztráliában*. Teleki. Budapest.; Ürményházi Attila (é. n.): Hungarian immigration in Australia. <https://mek.oszk.hu/17900/17969/index.phtml> (letöltés dátuma: 2021. 01. 24.); Ürményházi, Attila J. JP (2012): *The Hungarian connection: candid portrait-story of 12 select former refugees*. Author & Publisher, Hobart. <http://www.migrationheritage.nsw.gov.au/cms/wp-content/uploads/2012/08/The-Hungarian-Connection-12-stories.pdf> (letöltés dátuma: 2021. 01. 24.).

rália háború utáni művelődés- és társadalomtörténetéről is igen széles a szakirodalom.⁷ Brisbane-ről is szól egy vaskos monográfia.⁸

Amerika mindvégig célként lebegett Harsányi előtt, el is jutott oda. Noha doktori ösztöndíjjal utazott először, oda már tudósként érkezett, mégpedig a tudomány legfelső szintjére, Herbert Simonnal és Arrow-val levelezik, s mikor másodszor, immár végleg odautazik, hamar bevonják a nemzetbiztonsági kutatásokba is. A könyv ezen időszakról szóló fejezeteiben alapos betekintést kapunk tudományos kutatásainak fejlődésébe, társas kapcsolataiba, de csak tudományos téren. Hazai kapcsolataiból is csak Cseh-Szombathy Lászlóval fenntartott kapcsolatába nyerhetünk bepillantást. Harsányi rendkívül színes egyéniség volt, munkássága, de még inkább gondolkodása igen széles spektrumon mozgott, így azt végigkövetni s tágabb perspektívába helyezni hatalmas munka, aminek Simon János remekül megfelelt. Nagyon ügyesen oldotta meg, hogy éppen annyit mondjon, amivel összhangba hozza az itt élénk táruolt életfolyamot az első kötetben Simándi Irén⁹ és Lőrinczné Bencze Edit¹⁰ által megírt életszakaszokkal. Nem ismétli fölöslegesen az ott megtalálható információkat, mégsem válik töredezetté a narratíva.

Az Amerikában töltött életszakaszok kapcsán érdekes lenne a bevándorló magyar közeg vagy általában a bevándorló közeg mélyebb megismerése, Harsányiék részletesen bemutatott élethelyzetének ilyen kontextusba ágyazása. Az érzések, a mindennapi események szinte megelevenednek a könyv sorain, s ami kimarad, ahhoz visszalapozhatunk az első kötetben Simándi és Lőrinczné írásaihoz, vagy közvetlenül a Cseh-Szombathy Lászlónak írt levelekből (135–202. o.) hámozhajjuk ki. Detroit, majd Berkeley társadalmának és kultúrájának árnyaltabb megismerése azonban még több réteget adna a tudós életének felszínén. Simon János ír arról a rengeteg magyar tudósról, akik Amerikában dolgoztak ez idő tájt, a magyar diaszpórakutatás pedig talán éppen Amerikát tekintve a legmélyebben feltárt terület.¹¹

⁷ Csak ízelítőnek egy művelődéstörténeti tankönyv: Teo, Hsu-Ming – Richard White (eds.) (2003): *Cultural History in Australia*. University of New South Wales Press; egy a bevándorlás és bevándorláspolitikai történetéről: Klaus Neumann – Gwenda Tavan (2009): *Does history matter?: making and debating citizenship, immigration and refugee policy in Australia and New Zealand*. The Australian National University, Canberra.

⁸ Cole, John R. (1984): *Shaping a City. Greater Brisbane 1925–1985*. William Brooks Queensland.

⁹ Simándi Irén (2019): Harsányi János az emigrációban (1950–1963). In: Simon János (szerk.): *Egy csodálatos magyar elme: Harsányi János élete és munkássága*. CEPoliti Kiadó, Budapest. 65–95.

¹⁰ Lőrinczné Bencze Edit (2019): Harsányi életútja a Berkeleytől a Nobel-díjig. In: Simon János (szerk.): i. m. 97–136.

¹¹ Elég csak Puskás Julianna nevét említeni.

A „Honfoglalás Kaliforniában” című fejezetben már a nemzetbiztonsági munkásság felé fordul az életrajzíró. Ennek legfontosabb kontextusa maga a hidegháború, s itt egészen mély értelmezési szintre lépünk; az összefüggések, a politikai manőverek háttérben megbúvó matematikai kutatómunka olyan dimenziót kölcsönöz a biográfiának, mellyel magát a politikatörténetet is újraírja. A 60-as évek hozta meg Harsányinak az áttörést, ekkor írta később jutalmazott munkáját is, s a hidegháború is a mélypontján volt. A rá következő évtizedek enyhülést hoztak, s az életív itt nagy ugrásokkal, töredékekben jut el a kilencvenes évekig, amikor a Nobel-díjat végül hárman megosztva megkapták. Itt ismét kitárul egy újabb világ, a díj odaítélésének mechanizmusa, a nemzetközi tudományszervezés sajátos légköre igazán érzékletes ábrázolást kap a könyvben. A spekulációk, a versengés és a mindezzel szükségszerűen együtt járó feszültségek. Talán nem érdemtelen megjegyezni, hogy 1994-ben kapta Oláh György a kémiai Nobel-díjat, aki csak hét évvel volt fiatalabb Harsányinál, s aki ugyancsak Budapesten látta meg a napvilágot, ugyancsak zsidó családban, igaz, ő 1956-ban szökött Angliába, majd Kanadába, ám 1977-ben ő is Kaliforniába költözött. Oláh önéletrajzi könyvében meg is emlékezik Harsányiról, a díjátadó után ugyanis mindketten hivatalosak voltak a magyar nagykövethez vacsorára, s Oláh büszkén emlegeti, hogy a kis Magyarországról milyen aránytalanul nagy számban nyerik el a világ legmegbecsültebb díját.¹²

Harsányi 2000-ben halt meg, hat évvel a Nobel-díj átvétele után, egy olyan korszakban, amikor az általa és munkatársai által kidolgozott játékelméleti modell a nemzetbiztonsági kérdések mellett egyre nagyobb szerepet kapott a biztonságpolitikai kérdések terén is. Élettörténetének kezdete másfél évszázaddal nyúlik vissza születése elé, s halála biztosan nem jelentette annak végét. A magánszemélyről, tudósról és közéleti személyiségről ezután már nem kapunk hírt a könyvből, mindezt, valamint alkotásának és hatásának sorsát a sorozat korábbi köteteiből tudjuk meg. A 79. oldalon tehát a narratíva véget ér, s egy rövid kronológia következik, mintegy ismétlésként, összefoglalásként vagy a könnyebb áttekintés végett. A 86. oldaltól a könyv pedig forrásközlésre vált át, ami szervesen kapcsolódik az élettörténethez. Harsányit matematikusként, közgazdászként és szociológusként ismerjük, hatása kiterjed a nemzetbiztonságra és a biztonságpolitikára is, ezt hozta a hidegháború. Ám elsőrendű morálfilozófus is volt, alapvető érdeklődése s általában a viselkedés matematikai kutatása erre irányul. Életének megértéséhez gondolatain s főként a pályáját meghatározó fiatalkori világgépén keresztül vezet az út.

¹² Mathew, Thomas – Olah, George Andrew (2015): *A life of magic chemistry: autobiographical reflections including post-Nobel Prize years and the methanol economy*. John Wiley & Sons, Hoboken. 178.

A fiatal Harsányi itt a filozófiai tévedések, az emberi értelem és az érvelések természetéről értekezik; olyasmi tárul fel előttünk, ami egyszerűre ad árnyaltabb képet személyiségéről s a 20. század derekán felvirágzó matematikáról. Ez a matematika nem egyszerű segédtudomány, de nem is elvont filozófia: pragmatikus természetű, mely a kiszámíthatatlan (vagy annak hitt) jövőt igyekszik feltárni. Neumann János életre hívta a játékelméletet a második világháborúban, s az a hidegháború idején szükségszerűen továbbfejlődött Harsányi, Nash, Arrow, Selten és sok más neves tudós révén, ám a 70-es évekig alapvetően homályban maradt a nagyközönség és a szélesebb értelemben vett tudomány előtt. A játékelmélet ekkortól kezdik evolúcióbíológusok is használni, a 80-as években a közgazdaságtan és a szociológia is használni kezdi, s azóta egyre több területen vált a gondolkodás alapjává.

Ma idegtudósok kukucskálnak a játékosok agyába, antropológusok játszatnak játszmákat primitív kultúrák tagjaival, a biológusok játszmákkal magyarázzák az emberi nyelv evolúcióját, a matematikusok pedig a játszmákat használják a társadalmi hálózatok jobb megértése érdekében. A kutatásokat összekötő közös elem az ősi kérdésre adható válasz meglelése, az emberi természet megismerése, pontosan abban a szellemben, ami Asimov hőse, Hari Seldon pszichohistóriáját jellemezte. Ezt fejtí ki Tom Siegfried John Nash matematikai élettörténetében, melynek címe a korábbi, megfilmesített életrajzra utal.¹³ A híres tudományos szakíró pontosan azt látja a Neumann óta a játékelmélettel foglalkozó tudósokban, amit Asimov látott az Alapítvány sorozat főhősében: „Asimov sorozata valóban inspirált néhány valódi utánczó: [...] Hari Seldon pszichohistóriájának titkait kutató tudósokat. Ha van valós Hari Seldon, akkor [...] az John Forbes Nash.”¹⁴ Noha Nash életrajzírója értelemszerűen saját főhősét emeli ki, az érdem mégannyira a többi tudósé, köztük is kiemelt helyen Neumann Jánosé és Harsányi Jánosé. S hogy a Neumann és Harsányi által megalkotott világ hogyan él tovább, azt mutatja, hogy 2005-ben és 2007-ben is játékelméleti tudósok kapták a közgazdasági Nobel-díjat, Robert Aumann és Thomas Schelling, „amiért a játékelmélet révén jobban megértették a konfliktusokat és az együttműködést”, majd Leonid Hurwicz, Eric Maskin és Roger Myerson (az utóbbi kettő ugyancsak Arrow-tanítvány), „amiért megalapozták a design-elmélet mechanizmusát”, a játékelmélet egyik ágát, amely lehetővé teszi az emberek számára, hogy megkülönböztessék azokat a helyzeteket, amelyekben a piacok jól működnek, és azokat, amelyekben nem.

¹³ Siegfried, Tom (2006): *A Beautiful Math John Nash, Game Theory, and the Modern Quest for a Code of Nature*. Joseph Henry Press, Washington.

¹⁴ Siegfried, Tom: i. m. 5.